

Mi lesz az európai „jóléti modellel”?

Artner Annamária

Nagy bajban van az európai munkaerőpiac, vele az európai jóléti modell és a híres társadalmi béke. A feszültségek már a válság előtt is nőttek, de még jószerezivel a szőnyeg alatt. A válság első körös hatását a kormányok (főként részmunkaidős) programjai és a jóléti rendszerek „automatikus stabilizátorai” többé-kevésbé sikeresen enyhítették, de egyrészt részlegesen, másrészt átmenetileg, harmadrészt nem mindenütt egyformán.

Részlegesen, mert a munkanélküliség azért tetemesen (2010 novemberéig a 2007-es szinthez képest az EU27-ben mintegy 6 millióval, 23,2 millióra) nőtt. Átmenetileg egyrészt azért, mert a kormányzati programok lassan kifutnak, másrészt azért, mert a válságkezelés állami költségeit előbb-utóbb azokban az országokban is meg kell fizetni, amelyeknek versenyképességük miatt egyelőre nem kellett radikálisan visszavágniuk jóléti rendszereiket, harmadrészt pedig azért, mert a hosszú távú problémákat (pl. a nyugdíjkérdést, a szakképzést) még egyáltalán nem oldották meg. Végül pedig nem mindenütt egyformán tudták enyhíteni a válság hatását, mert a gyengébb versenyképességű országokban a munkanélküliség jóval nagyobb mértékben nőtt: 2010 második felében például Spanyolországban kétféle millióval volt több munkanélküli, mint 2007-ben, Németországban viszont 2010 végére már csökkent a munkanélküliek száma a válság előtti szinthez képest is.

A munkanélküliség nyomában jár egyfelől a szegénység növekedése, másfelől a munkafeltételek romlása. Ezért az Európai Unió a 2020 stratégiában a foglalkoztatási és szociális helyzet javítását is célul tűzte. A 20-64 éves korosztályban a foglalkoztatási rátát 75 százalékra kívánja növelni, az iskolából idő előtt kiesők arányát 10 százalék alá szorítani, a 30-34 évesek körében a harmadfokú képzettséggel bírót legalább 40 százalékra növelni. A szegénységből 20 millió főt (minden negyedik embert) kívánják kiemelni.

A munkaerőpiac által meghatározott szociális helyzet két végéről égő, középen korhadó rúdhoz hasonlít: miközben az idősek „eltartására” felhalmozott nyugdíjalap nem elegendő, a fiatalok egyre nagyobb része alkalmatlan a munkavállalásra, a legaktívabb korosztályok pedig az utóbbi években (és nemcsak a válság hatására) egyre romló munkafeltételekkel néznek szembe. Nő a határozott munkaidős és egyéb atipikus foglalkoztatási formák részaránya,

és 2004 óta az egy főre jutó heti ledolgozott munkórák száma is (e téren a válság átmeneti visszaesést eredményezett, amit 2009 közepétől ismét növekedés váltott fel). Ezzel együtt az európaiak átlagosan még mindig kevesebb órát töltenek munkával egy évben, mint az USA dolgozói.

Mára az EU intézményei, sőt maga a foglalkoztatásért, szociális ügyekért és a társadalmi összefogásért felelős biztos, Andor László is megfogalmazza: a foglalkoztatás növekedése a válságkezelésben szinte kizárólag a határozott idejű és egyéb atipikus foglalkoztatási formáknak köszönhető. Ez munkabizonytalanságot jelent, és ezért „fontos a stabil munkahelyeket létrehozó politikák támogatása”.

Amíg ezt a növekedés beindulásával vagy másrészt nem sikerül elérni, nem oldható meg a fiatalok és idősek problémája sem. A növekedéshez megfelelően képzett munkaerőre lesz szükség, a munkavállalást tehát a képzettség segíti. Az iskoláztatás azonban nem csak erre jó.

Köztudott, hogy az iskola egyszerre tölt be aktív és passzív munkaerőpiac-politikai funkciót: a képzéssel alkalmasabbá teszi a fiatalot a későbbi munkavállalásra, ugyanakkor, amíg a fiatal iskolába jár, nem jelenik meg munkakeresőként a munkapiacra, nem szaporítja a munkanélküliek taborát. Bár a fiatalok jelentős része tanulmányai mellett a formális gazdaságban dolgozik (esetleg a feketepiacra alkalmi munkával keresnek pénzt), az iskolába járók zömét nem az államnak, hanem szüleinek kell eltartania. Csakhogy egyre több országban terjed a se nem tanuló, se nem dolgozó fiatalok rétege (amely spanyol nevéből „*nini*”- „*ni estudian, ni trabajan*” - nemzedékként vált ismertté). Kezdetben csak a több diplomával rendelkező, több nyelvet beszélő, de képzettségüknek megfelelő állást nem találó, viszonylag jó anyagi háttérrel rendelkező fiatalok tartoztak ide. Mára azonban már szélesebb rétegről van szó. A közép- vagy főiskolai padból kikerülő, állást nem kereső és/vagy nem találó, eltartott, esetleg alkalmi (fekete) munkából megélő fiatalokról, akik harmincas éveikben is szüleikkel laknak, esetleg barátaikkal közös albérletben. Latin-Amerikában 20 százalék körülire teszik a 16-29 éves, se nem dolgozó se nem tanuló fiatalok arányát, de most már Európa több országában is hasonló a súlyuk. Európában a 25 éven aluliak 19,7 százaléka volt munkanélküli

2009-ben, de Spanyolországban 37,8 százaléka, Magyarországon 26,5 százaléka. A fiatalok munkanélküliségi rátája ugyan éppen oktatásból való részese-
sedésük miatt szokott az átlagosnál magasabb lenni (a munkanélkülieket a gazdaságilag aktív lakosság-
hoz viszonyítják, és aki iskolás, az gazdaságilag nem aktív), mégsem csak az iskoláztatás miatti statisztikai
hatásról van szó. Aki ugyanis nem keres munkát, szintén nem számít gazdaságilag aktívnek.

Egyre gyakoribb, hogy egzisztenciával rendelkező szülei segítik a fiatalokat (ha dolgoznak, ha nem), még családalapítás után is. Ez a fiatalokban a reményvesztettség („ügysincs megélhetést biztosító munka”) és az elkényelmesedés egyidejű hatását eredményezi, ami a későbbi munkába állásnak is komoly akadálya lehet – túl a szaktudás elvülésén, a munkatapasztalat és – főleg – a munka által biztosított szocializáció hiányán.

Erre a helyzetre nem ad megfelelő választ a nyugdíjkorhatár felemelése. Hiszen ha tovább dolgoznak az idősebbek, kevesebb munkahely jut a fiataloknak, akik közül mind többen válnak nem, vagy csak nehezen integrálhatóvá a munkaerőpiacra, így az időseknek mégiscsak dolgozniuk kell az utolsó és az utáni pillanatig is, hogy eltartsák őket.

Ebből a circulus vitiosusból a heti munkaidő és a nyugdíjkorhatár *csökkentésével* lehetne kitörni. Ez társadalmi szinten roppant gazdaságos lenne, ám ellentmond a vállalati profítkövetelményeknek, amennyiben megemeli a bérköltségeket (hacsak nem részbenért végzett munkáról van szó, ami szintén növekvő tendencia, viszont nem megoldás az eltartandók eltartására). Ez a problematika nem jelenik meg sem az EU, sem az egyes tagországok útkeresésében, és a korábban ebbe az irányba mutató, főként szakszervezeti kezdeményezéseknek a globalizáció, illetve a versenyképességi harc követelményei rövid úton véget vetettek.

A válságkezelés legelterjedtebb módja a részmun-
kaidős foglalkoztatás állami támogatása volt. A munkaidő-csökkentésre elsősorban Németországban, Belgiumban, Olaszországban, Franciaországban, az Egyesült Királyságban és Svédországban került sor. A skála másik végén Csehország, Szlovákia, Bulgária, Portugália, Szlovénia, Magyarország, Spanyolország és Litvánia áll itt inkább az elbocsátásokban csapódott le a válság összmun-
kaidőt csökkentő hatása; 2008-ról 2009-re a rövidített munkaidőben alkalmazottak száma (nem csak az államilag támogatott projektek miatt) megháromszorozódott, megközelítve a 2 milliót.

Az Eurofound felmérése szerint azonban e programokat csak kevés esetben párosították kötelező szakképzéssel, és a tudásnövekedés, a minőség ezekben az esetekben is kétséges: a dolgozók nem voltak elég motiváltak, a cégek ilyen irányú tapasztalata kevés, és a képzési kapacitás, különösen a kisebb cégeknél, igen hiányos.

Az állami válságkezelés tehát sok milliárd euró árán stabilizálta a munkaerőpiacot (megállította a munkanélküliség növekedését), ezzel azonban nem engedte érvényesülni a „teremtő rombolást”. A válságot lezárni képes új termelési-technikai struktúra jelei egyelőre nem látszanak, még a régió legerősebb

és pillanatnyilag egyetlen dinamikusnak nevezhető gazdaságában, Németországban sem.

Igaz, a válságkezelés során hosszabb távon ható munkaerő-piaci „megoldás”-ok is születtek, amelyek részben a nyugdíjkorhatár felemelésében, részben a szociális-jóléti kiadások csökkentésében, körének szűkítésében, feltételeinek szigorításában öltöttek testet. Az utóbbiak alól általában még a legveszélyeztetettebb és a válságban is leginkább érintett társadalmi csoportok sem élveztek kivételt. Ez viszont csak súlyosbította a helyzetet.

A foglalkoztatási, szociális és demográfiai krízis széles körű összefogással, kölcsönös lemondással talán megoldható lenne – a valóságos érdekek azonban nem kedveznek ennek. John Monks, az ETUC főtitkára még 2010 májusában levélben fordult Manuel Barrosohoz, a Bizottság elnökéhez, amelyben kérte, hogy a bizottság kezdeményezzen európai szintű összefogást a válság miatt szükséges átstrukturálás ügyében. A szociális partnerek együtt, „proaktív szemlélettel” dolgozzanak ki stratégiát, gondoskodva az előrejelzésről, a váltás menedzseléséről és arról, hogy a dolgozók információkhoz jussanak, konzultálhassanak a munkáltatókkal nemcsak az átstrukturálás kérdésében, de minden őket érintő döntés előtt.

Barroso válasza 2010. június végén az eddigi szociális partnerség lépéseinek felemlítése mellett az volt, hogy egy EU keretprogram segítené a nemzeti proteccionista reakciók elkerülését, és hogy a bizottság új iparpolitikai kommunikét fog kiadni még 2010-ben. Lehetséges, hogy a szükséges keretprogram megalkotásához a bizottság meghívja a szociális partnereket is.

A bizottság 2010 októberében valóban előállt egy ipartámogatási elképzeléssel (An integrated industrial policy for the globalisation era), de a szociális partnerekkel való előzetes konzultáció nélkül. A kommuniké ugyanakkor tartalmazza a munkaadók és a munkavállalók közötti megegyezés szükségességét az átstrukturálással kapcsolatban, és megígéri, hogy a Bizottság elindítja a konzultációs folyamatot a szociális partnerek között.

A két fél (a munkavállalók és a bizottság) európai szintű egyeztetési hajlamával szögesen ellentétes a munkáltatók véleménye. A Business Europe elnöke, Philippe de Buck szerint semmi szükség európai szintű menedzsmentre, az EU maradjon a jó megoldások (good practices) cseréjének megszervezésénél. Ne alkosson keretprogramot, mert az „kontraproduktív” lenne, az átstrukturálás menedzselése nemzeti feladat. A Business Europe elnöke mindössze röviden üdvözölte a fent említett 2010. októberi bizottsági kommuniké innovációt, kereskedelmet és korszerű energetikát támogató elképzeléseit.

Az útkeresés tehát folyik, de a foglalkoztatási, szociális, demográfiai válság végleges megoldása még várat magára, ami napirenden tartja a további, minden bizonnyal fájdalmasnak ígérkező jóléti reformokat.

* * * * *

Eddig megjelent számaink megtekinthetők és letölthetők a www.vki.hu honlapról